

Hannah Arendt De menselijke conditie-9

Petra Bolhuis 2022
www.maieutiek.nl

1

Wereldvervreemding (230)

Arendt bedoelt niet dat wij wereldvreemd worden, maar dat het idee van een wereld -die gemaakt en gereïficeerd is- en ons publiek domein kan dragen, verdwijnt. Drie bronnen van verandering:

1. De ontdekking van Amerika
2. De Kerkhervorming,
3. De uitvinding van de telescoop.

Het gevolg is een wereldvervreemding die Arendt uiteindelijk koppelt aan het ontstaan van welvaart beluste nationalistische mensen die gepaaid konden worden door een zekerheid die te vinden was in bloed en bodem.

Aansluitend bij het voorafgaande over het onvoorspelbare handelen mag duidelijk zijn dat Arendt niet denkt dat iemand dit bedoelde of voorzag. Het zijn de onbedoelde en onvoorziene gevolgen waarmee de mensen verder moeten.

2

1 De ontdekking van Amerika

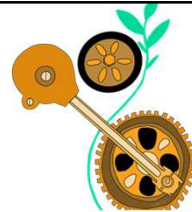
“De ontdekking van Amerika en de daarop gevolgde exploratie van de gehele aarde, Hoe groter de afstand tussen hem en zijn omgeving, wereld of aarde, hoe beter hij in staat zal zijn tot overzien en meten en hoe minder wereldse, aan de aarde gebonden ruimte er voor hem zal overblijven.”(233)

Maieutiek_menselijke conditie_2025_nj

3

3

2 Kerkhervormingen

“De Kerkhervorming, die met de onteigening van kerkelijke en kloostergoederen de stoot gaf tot het tweeledige proces van individuele onteigening en cumulatie van maatschappelijke rijkdom.”(230)

“Met andere woorden: het cumulatieproces van rijkdom, gestimuleerd door het levensproces, en op zijn beurt menselijk leven stimulerend, is, in de vorm waarin wij het kennen, slechts mogelijk met opoffering van de wereld en het eigen wereldse zijn van de mens.”(237)

“De grondbeginselen van het nationalisme, vooral in zijn Midden-Europese versie, berusten alle op een vereenzelviging van de natie en de relatie tussen haar leden met het gezin en gezinsrelaties. Daar de maatschappij in de plaats treedt van het gezin, worden 'bloed en bodem' geacht de grondslag te vormen van de relaties tussen haar leden;”(237)

Maieutiek_menselijke conditie_2025_nj

4

4

3 De uitvinding van de telescoop

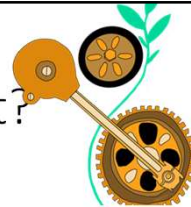
- 'Sinds een kind werd geboren in een stal, is er misschien nooit zo iets groots gebeurd dat zo weinig opschudding verwekte.' Met deze woorden introduceert Whitehead Galilei en zijn ontdekking van de telescoop op het toneel van de 'moderne wereld'. En in deze woorden schuilt geen overdrijving. Want zoals de geboorte in een stal niet het einde van de Oudheid aankondigde, maar het begin van iets wat zo onvoorstelbaar en onvoorspelbaar nieuw was (...), zo kondigde het eerste tastende afzoeken van het heelal met behulp van een instrument een geheel nieuwe wereld aan en bepaalde het verloop van andere gebeurtenissen, die, met veel meer deining, de moderne tijd zouden inluiden." (239)

Maieutiek_menselijke conditie_2025_nj

5

5

Waarom een archimedisch punt?

"Wat Galileï deed en wat niemand vóór hem had gedaan, was de telescoop gebruiken op een wijze die de geheimen van het heelal aan het menselijke kennen onthulde 'met de zekerheid van de zintuiglijke waarneming'; dat wil zeggen: hij bracht binnen het bereik van een aan de aarde gebonden schepsel en zijn aan het lichaam gebonden zintuigen, wat voor altijd buiten hun bereik scheen te zullen liggen en op zijn hoogst een object van speculatie en een prikkel voor de verbeelding leek te kunnen zijn." (241)

Het gevolg was de cartesische twijfel (241) en het gaat nog verder omdat noch onze zintuigen noch ons bestaan doorslaggevend zijn voor hoe iets objectief is.

"Het moderne relativisme stamt niet van Einstein maar van Galileï en Newton." (245)

Maieutiek_menselijke conditie_2025_nj

6

6

Kafka zegt: we hebben het tegen onszelf gebruikt (230)

- Er is een omvattende kennis, of eigenlijk een set regels, te vinden die niet overeenkomen met onze waarneming of onze common sense, maar waar we ons aan moeten onderwerpen omdat er één methode is voor alles. Deze is of wordt universeel. Denk aan de wiskunde en nu aan AI.
- De aarde wordt nu onderworpen aan die regels en dat heeft verregaande consequenties zoals atoomsplitsing. Dat is het begin van de na-moderne tijd voor Arendt (zie blz. 249).
- Wij nemen het scheppende en het vernietigende vermogen over dat we aan God toekenden, aldus Arendt (250).

Maieutiek_menselijke conditie_2025_nj

7

7

Niet denken

“De moeilijkheid is weliswaar, althans zo lijkt het ons nu, dat, hoewel de mens in staat is dingen te *doen* vanuit een 'universeel', absoluut standpunt – wat de filosofen nooit voor mogelijk hadden gehouden –, hij zijn vermogen tot *denken* in universele, absolute termen heeft verloren, aldus de maatstaven en idealen van de traditionele filosofie tezelfdertijd verwerklijkend en ontkrachtend.” (251)

Arendt stelt vast dat onze reflectie op de dingen die we kunnen wegvalt. Niet alleen door een gebrek aan begrijpen, maar meer nog door een gebrek aan taal. Om mee te kunnen denken en praten moet je een hoog niveau wiskunde kunnen delen. Wiskunde leent zich daarenboven niet voor denken over moraal. Wat Arendt nog niet voorziet is dat mensen nu werken met de uitkomst van algoritmes die we weliswaar als mensen (nog) programmeren, maar waarvan we de uitkomsten niet meer kunnen narekenen.

Maieutiek_menselijke conditie_2025_nj

8

8

Cartesiaanse twijfel die pas bij Kierkegaard tot expressie komt

De Cartesiaanse twijfel is nu voor ons allemaal dagelijkse ervaring volgens Arendt.

“Als Zijn en Verschijning elkaar niet dekken – en dit is, zoals Marx eens terecht heeft opgemerkt, de basishypothese waarvan de gehele moderne natuurwetenschap uitgaat –, is er niets meer wat nog als vanzelfsprekend kan worden aangenomen; alles is aan twijfel onderhevig. (...) Het opvallendste kenmerk van de cartesiaanse twijfel is zijn alomvattendheid, dat niets, geen gedachte, geen ervaring, eraan kan ontsnappen.” (256/257)

Maieutiek_menselijke conditie_2025_nj

9

9

De reacties op de twijfel aan de waarheid

• Twee nachtmerries:

1. Fundamentele twijfel; alles kan een droom zijn.
2. Geen goede God (Descartes), maar een Dieu trompeur die ons een besef van waarheid geeft die we echter nooit kunnen bereiken.

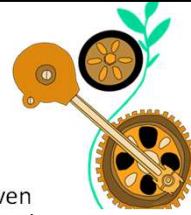
“En zoals dit verlies aan zekerheid een hernieuwde ijver tot onmiddellijk gevolg had om in dit leven dan zijn uiterste best te doen, alsof het slechts één lange proeftijd is, zo mondde het verlies aan zekerheid ten aanzien van de waarheid uit in een nieuwe, tot dan volstrekt ongekende vurige drang tot waarheidsliefde – alsof de mens zich slechts had kunnen permitteren een leugenaar te zijn zolang hij zeker was van het onbetwistbare bestaan van de waarheid en de objectieve werkelijkheid, die immers al zijn leugens zouden achterhalen en ontmaskeren.” (258)

Maieutiek_menselijke conditie_2025_nj

10

10

Descartes biedt een oplossing die aanslaat

“Het scherpzinnige van de in de cartesische interpretatie gegeven analyse, waardoor deze filosofie van zo'n allesoverheersende betekenis kon worden voor de geestelijke en intellectuele evolutie van de moderne tijd, ligt in de eerste plaats hierin dat ze de nachtmerrie van de niet-werkelijkheid had gebruikt als een middel om alle wereldse dingen te doen opnemen in de stroom en de processen van het bewustzijn.(...)In de tweede plaats – en dit was voor de eerste fasen van de moderne tijd van nog doorslaggevender betekenis – klopte de cartesische methode ter verschaffing van zekerheid tegenover de universele twijfel precies met de meest voor de hand liggende conclusie waartoe de nieuwe wetenschap van de fysica leidde: al kan de mens de waarheid als iets wat is gegeven en geopenbaard niet kennen, hij kan tenminste kennen wat hij zelf maakt.” (262)

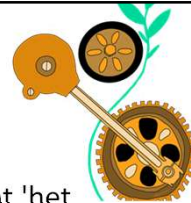
Het gevolg is zekerheid via wiskunde en fysica.

Maieutiek_menselijke conditie_ 2025_nj

11

11

Maar we raken ook iets kwijt

“Deze theorie is onbetwistbaar wat Whitehead noemt 'het product van een zich in aftocht bevindende *common sense*'. Want de *common sense* (*sensus communis*), het gemeenschappelijke gevoel dat eens het zintuig was geweest waardoor alle andere zintuigen, met hun in-persoonlijke gewaarwordingen, werden georiënteerd op de gemeenschappelijke wereld. (...)Want wat mensen thans gemeen hebben is niet de wereld, maar de structuur van hun geest, en die kunnen zij, strikt genomen, niet gemeen hebben; het vermogen tot beredeneren kan slechts toevallig bij iedereen hetzelfde zijn.”(263)

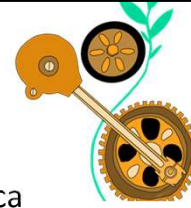
Zekerheid kan nooit meer gaan over de wereld (de wereld op en voor zichzelf noemt Kant dit) en is uiteindelijk in onze tijd beperkt tot afspraken. Er zijn slechts axioma's die we delen.

Maieutiek_menselijke conditie_ 2025_nj

12

12

Alles is mensenwerk

- Probleem van de opkomst van de kwantumfysica maakt dat we ook nog moeten twifelen aan de wiskunde. Dan is alles onbereikbaar. Dat we niet kunnen denken over sommigen dingen (ziel) is van alle tijden, maar dat de zekerheden van planten bergen en lichamen weg is, dat is nieuw en verontrustend. (268)
- Arendt loopt hier vooruit op wat later in het postmodernisme aan de orde komt en wat zij wil oplossen niet door te zeggen er is geen waarheid, maar door te stellen dat waarheid weer aansluiting moet vinden bij de ervaringen, de verschijnselen en bij ons concrete leven in een gemeenschap.

Maieutiek_menselijke conditie_2025_nj

13

13

Verlies van nataliteit en pluraliteit

“Wat overbleef was een 'natuurkracht', de kracht van het levensproces zelf, waaraan alle mensen en alle menselijke activiteiten gelijkmatig waren onderworpen ('het denkproces zelf is een natuurlijk proces')³⁷ en waarvan het enige doel, zoal van een doel kan worden gesproken, was de instandhouding van de diersoort mens. Geen enkele van de hogere vermogens van de mens was nog langer vereist om het individuele leven te correleren met het leven van de soort.”(301)

→ Denken wordt een functie van de hersenen en daarmee gedetermineerd.

→ Handelen wordt maken, wordt arbeiden, wordt onderschikken aan het levensproces

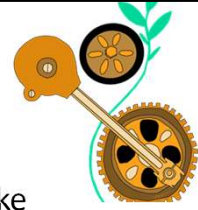
De mens gaat steeds minder doen en het leven wordt gemakkelijk, pijnstillend (302) en als wij het Archimedisch punt op onszelf gaan toepassen dan lijkt alles onderworpen aan dezelfde statistische wetten. Het **wie** zijn en het **nieuwe** wordt een lastige factor.

Maieutiek_menselijke conditie_2025_nj

14

14

Terug naar het denken!?

- Handelen verlies grotendeels haar uitzonderlijke positie.
- Vakmanschap is voor mensen wel belangrijk omdat dat de enige plek is waar handelen blijft bestaan (303).
- Wetenschap gaat grotendeels buiten het zicht vallen van het netwerk van betrekkingen en dus vervult het niet zijn rol in de bouw van een *sensus communis*.
- Arendt vraagt zich ook hier af: 'Zou denken nog de ruimte kunnen bieden waarin mensen zichzelf redden in hun uitzonderingspositie van nataliteit en pluraliteit?'.